

NƏQLİYYAT HÜQUQU İQTİSADI HÜQUQUN YARIMSAHƏSİ KİMİ

Əliyev Etibar Əli oğlu,

**Beynəlxalq Nəqliyyat Akademiyasının
həqiqi üzvü, hüquq üzrə elmlər dok-
toru, professor.**

e-mail: a-etibar@rambler.ru

Məqalədə müəllif tərəfindən nəqliyyat hüququnun Azərbaycan Respublikasının müstəqil hüquq sahəsi olan iqtisadi hüququn tərkibində yarım sahə statusuna malik olması əsaslandırılır, onun nizamlaşma predmetinə, nəqliyyat hüququnun institutlarına dair məsələlərə aydınlıq gətirilir.

Əsas sözlər: iqtisadi hüquq, nəqliyyat hüququ, yarım sahə, nizamlaşma predmeti, nəqliyyat münasibətləri, iqtisadi infrastruktur.

Nəqliyyat hüququ anlayışı. Müstəqil hüquq sahələrindən biri olan iqtisadi hüququn nizamlaşma predmetinə müxtəlif növ iqtisadi münasibətlər daxildir. Nəqliyyat münasibətləri iqtisadi hüquqla tənzimlənən iqtisadi münasibətlərin növlərindən biridir ki, bu, təbii olub, heç də təsadüfi-süni xarakter daşımır. Nəqliyyat münasibətlərinin iqtisadi münasibətlərə aid olması bununla izah edilir ki, **nəqliyyat iqtisadiyyatın sahələrindən** biridir. Nəqliyyat iqtisadiyyatın elə bir sahəsidir ki, onsuz iqtisadiyyat nə öz funksiyasını normal həyata keçirə, nə

də üzərinə düşən vəzifələri yerinə yetirə bilər. Təkcə bunu demək kifayətdir ki, malların istehsalına və ticarətinə yönələn iqtisadi proses məhz nəqliyyatın normal fəaliyyət göstərməsi sayəsində başa çatır; mallar nəqliyyatın köməyi ilə istehlakçılara (alıcılara) çatdırılır. Odur ki, nəqliyyat **iqtisadiyyatın infrastruktur hissəsidir**. İstehsalın ümumi şərti qismində çıxış edən nəqliyyat istehsal prosesinin həyata keçirilməsində əhəmiyyətli dərəcədə rol oynayır və iqtisadiyyatın xüsusi xarakterli sahəsi kimi tanınır [1]. Buna görə də, nəqliyyat fəa-

liyyəti ilə bağlı yaranan ictimai münasibətlər – **nəqliyyat münasibətləri** iqtisadi münasibətlərin bir növüdür. Belə münasibətlərin, yəni nəqliyyat münasibətlərinin hüquqi tənzimlənməsi isə, təbii ki, iqtisadi hüquq vasitəsi ilə həyata keçirilməlidir. Bunun üçün iqtisadi hüququn tərkibində ayrıca struktur hissə formalaşmış və ayrılmışdır ki, həmin hissə nəqliyyat hüququ adlanır.

Nəqliyyat hüququ dedikdə iqtisadi hüququn elə bir struktur hissəsi başa düşülür ki, bu hissə özündə iqtisadiyyatın sahələrindən biri olan nəqliyyatın fəaliyyəti ilə bağlı yaranan ictimai münasibətləri – nəqliyyat münasibətlərini tənzimləyən hüquq normalarını birləşdirir. Bu normalar vasitəsi ilə nəqliyyat sahəsində yaranan iqtisadi münasibətlər nizamlanır və qaydaya salınır. Unutmaq olmaz ki, iqtisadi münasibətlər

həm də nəqliyyat sahəsində yaranır. İqtisadiyyatın ayrı-ayrı sahələrində (məsələn, kənd təsərrüfatı, energetika, ticarət və digər sahələrdə), o cümlədən nəqliyyat sektorunda əmələ gələn münasibətlər iqtisadi münasibətlərdir. Nəqliyyat sektorunda əmələ gələn münasibətlərin hüquqi tənzimlənməsi isə nəqliyyat hüququnun köməyi ilə həyata keçirilir. Nəqliyyat hüququnun yerinə yetirdiyi funksiyalardan biri də məhz bundan ibarətdir.

Nəqliyyat hüququnun **nizamasalma predmetini** iqtisadiyyatın nəqliyyat kimi sahəsində yaranan iqtisadi münasibətlər təşkil edir. Nəqliyyat isə iqtisadi əlaqələri təmin etməyin vacib vasitəsidir; nəqliyyatın köməyi ilə yük və sərnişinlər daşınaraq təyinat yerinə çatdırılır, mal ticarəti həyata keçirilir və digər işlər görülür.

Nəqliyyat müxtəlif mənalarda işlədilir anlayışdır. Birinci mənada nəqliyyat dedikdə **fəaliyyət** başa düşülür. Bu mənada nəqliyyat «nəqliyyat fəaliyyəti» anlayışı ilə əhatə olunur. **Nəqliyyat fəaliyyəti** isə iqtisadi fəaliyyətin növlərindən biridir. İqtisadi fəaliyyətin məhz bu növünün həyata keçirilməsi sayəsində yük və sərnişinlərin daşınması və təyinat yerinə çatdırılması təmin edilir.

Nəqliyyat fəaliyyəti nəqliyyatın müxtəlif növləri vasitəsi ilə həyata keçirilir. Nəqliyyat vasitələri dedikdə isə aşağıdakılar başa düşülür: dəniz nəqliyyatı, su (çay) nəqliyyatı, hava nəqliyyatı, dəmir yolu nəqliyyatı, avtomobil nəqliyyatı, boru kəməri nəqliyyatı.

İkinci mənada nəqliyyat dedikdə **xidmət** başa düşülür. Nəqliyyat bu mənada «nəqliyyat xidməti» anlayışı ilə əhatə olunur.

Nəqliyyat xidməti malların (yüklərin) və sərnişinlərin daşınmasına yönələn hərəkətdir ki, maddi forması olmayan bu hərəkət şəxslərin (fiziki və hüquqi şəxslərin) istehlak tələbatını ödəyir [2].

Nəqliyyat xidməti, qeyd etməliyik ki, xidmət növlərindən biridir. Xidmət isə iqtisadiyyatın sferalarına aid olunur. İqtisadiyyatın xidmət sferası ölkənin inkişaf göstəricilərindən biridir.

Xidmət növlərinin sayına gəldikdə, qeyd etmək lazımdır ki, xidmət müxtəlif növlərə bölünür. Ümumdünya Ticarət Təşkilatının qaydalarına görə, xidmətlərin bütövlükdə 160 növü (məsələn, təhsil xidməti, rabitə xidməti, tikinti xidməti, biznes xidməti və s.) fərqləndirilir ki, həmin növlər 12 bölmədə qruplaşdırılır [3]. Bunların içərisində beşi əsas xidmət növü sayılır: [4]. 1) maliyyə xidməti; 2) telekommunikasiya xidməti; 3) nəqliyyat xidməti; 4) turizm və rekreasiya xidməti; 5) əmək xidməti.

Nəqliyyat xidməti bazarda alınıb-satılır. Xidmətin bu növü alqı-satqının obyekt qismində çıxış etdiyinə görə xüsusi xarakterli **əmtəə** sayılır.

Xidmətlərlə Ticarət üzrə Baş Sazişin (XTBS – QATS) təsnifat sənədində nəqliyyat xidmətləri nəqliyyatın növündən asılı olaraq aşağıdakı kimi fərqləndirilir: 1) dəniz nəqliyyatı xidməti; 2) su (çay) nəqliyyatı xidməti; 3) dəmir yolu nəqliyyatı xidməti; 4) hava nəqliyyatı xidməti; 5) avtomobil nəqliyyatı xidməti; 6) boru kəməri nəqliyyatı xidməti [5].

Nəqliyyat xidmətinə həm də yardımçı əməliyyatlar daxildir. Yardımçı əməliyyatlar

isə bunlardır: nəqliyyat-ekspedisiya əməliyyatı, yükləmə-boşaltma işləri, anbar işləri, konteyner terminalı, yanacaq doldurma və təcili təmir işləri.

İqtisadi hüququn struktur hissəsi olan nəqliyyat hüququ iqtisadi hüququn tərkibinə yarım sahə «statusu» ilə daxildir. Belə ki, əvvəllərdə qeyd etdiyimiz kimi, iqtisadi hüququn **xüsusi hissəsi** bir neçə yarım sahədən ibarətdir. Həmin yarım sahələrdən biri məhz nəqliyyat hüququ adlanır. Deməli, nəqliyyat hüququ iqtisadi hüququn yarım sahələrindən biridir. Belə fikir söylənilməsi üçün tutarlı arqumentlər və əsaslı dəlillər gətirmək mümkündür. Doğrudan da, nəqliyyat hüququnun iqtisadi hüququn yarım sahəsi kimi tanınması üçün lazım olan və tələb edilən bütün şərtlər mövcuddur. Hər şeydən əvvəl onu qeyd edə bilərik ki, nəqliyyat fəaliyyəti iqtisadi fəaliyyətin növlərindən biridir. Unutmaq olmaz ki, iqtisadi hüququn yarım sahələri iqtisadi fəaliyyətin növlərinə əsasən ayrılır. İqtisadi hüququn yarım sahələrinin funksiyası iqtisadi fəaliyyətin ayrı-ayrı növlərini tənzimləməkdən ibarətdir. İqtisadi hüququn yarım sahələrindən biri olan nəqliyyat hüququ məhz nəqliyyat fəaliyyətini tənzimləmək işini yerinə yetirir.

İqtisadi hüququn yarım sahələri müəyyən edilərkən həm də onun (iqtisadi hüququn) nizamlaşdırma predmetinə daxil olan iqtisadi münasibətlərin növləri nəzərə alınır ki, bu münasibətlər təsərrüfat (iqtisadi) fəaliyyəti prosesində iqtisadi hüquq subyektləri arasında əmələ gəlir. Nəqliyyat münasibətləri iqtisadi hüququn nizamlaşdırma predmetinə daxil olan iqtisadi münasibətlərin növlərindən biridir; iqtisadi münasibətlərin bu nö-

vünü tənzimləmək üçün isə iqtisadi hüququn yarım sahəsi olan nəqliyyat hüququ formalaşmışdır. Qeyd etdiyimiz kimi, iqtisadi münasibətlər həm də nəqliyyat sahəsində əmələ gəlir. İqtisadi hüququn yarım sahəsi kimi nəqliyyat hüququnun əsas təyinatı da məhz nəqliyyat sahəsində yaranan iqtisadi münasibətlərin hüquqi tənzimlənməsini təmin etməkdən ibarətdir.

Deyilənlərin məntiqi davamı və onlara əlavə olaraq həm də bunu qeyd etmək istərdik ki, beynəlxalq hüququn müstəqil sahələrindən biri olan beynəlxalq iqtisadi hüquq bir neçə yarım sahəyə ayrılır; beynəlxalq nəqliyyat hüququ həmin yarım sahələrdən biridir [6]. Madam ki, beynəlxalq nəqliyyat hüququna beynəlxalq iqtisadi hüququn yarım sahəsi kimi baxılır, onda tam əminliklə deyə bilərik ki, beynəlxalq nəqliyyat hüququnun beynəlxalq iqtisadi hüququn yarım sahəsi kimi tanınması özlüyündə iqtisadi hüququn tərkibində nəqliyyat hüququ yarım sahəsinin ayrılması üçün lazım olan arqument və dəlil rolunu oynayır. Odur ki, nəqliyyat hüququna iqtisadi hüququn yarım sahələrindən biri kimi yanaşmaq əqləbatan olub, məntiqə uyğundur. İqtisadi hüquq sistemində nəqliyyat hüququnun tutduğu yeri məhz bu cür müəyyənləşdirmək lazımdır.

Nəqliyyat hüququnun institutları. İqtisadi hüququn yarım sahələrindən biri olan nəqliyyat hüququ aşağıda göstərilən bir neçə hüquq institutundan ibarətdir: hava nəqliyyatı hüququ, dəmir yolu nəqliyyatı hüququ, dəniz nəqliyyatı hüququ, avtomobil nəqliyyatı hüququ, su (çay) nəqliyyatı hüququ, boru kəmərləri nəqliyyat hüququ.

Hava nəqliyyatı hüququ dedikdə nəqliyyat hüququnun elə bir institutu başa düşülür ki, bu institut hava nəqliyyatı sahəsində əmələ gələn iqtisadi münasibətləri tənzimləyən hüquq normalarından ibarətdir. **Dəmir yolu nəqliyyatı hüququ** nəqliyyat hüququnun institutlarından biri olub, özündə dəmir yolu nəqliyyatının fəaliyyəti ilə bağlı əmələ gələn iqtisadi münasibətləri tənzimləyən hüquq normalarını birləşdirir. **Dəniz nəqliyyatı hüququ** nəqliyyat hüququnun elə bir institutudur ki, bu institutun tərkibinə şəxslərə (müştərilərə) dəniz nəqliyyatı xidməti göstərilməsi ilə bağlı yaranan iqtisadi münasibətləri tənzimləyən hüquq normaları daxildir. **Avtomobil nəqliyyatı hüququ** dedikdə nəqliyyat hüququnun elə bir institutu başa düşülür ki, bu instituta avtomobil nəqliyyatının fəaliyyəti ilə bağlı əmələ gələn iqtisadi münasibətləri tənzimləyən hüquq normaları aiddir. Müştərilərə (şəxslərə) həm də su (çay) nəqliyyatı xidməti göstərilir ki, bununla bağlı yaranan iqtisadi münasibətləri tənzimləyən hüquq normalarının məcmusu **su (çay) nəqliyyatı hüququ** adlanır. Su (çay) nəqliyyatı hüququ nəqliyyat hüququnun institutlarından biridir.

Son zamanlar nəqliyyat hüququnun (o cümlədən beynəlxalq nəqliyyat hüququnun [7].) yeni bir institutu formalaşmışdır ki, bu institut «boru kəmərlər nəqliyyat hüququ» adı ilə tanınır. **Boru kəmərlər nəqliyyat hüququ** dedikdə xüsusi xarakterli nəqliyyat vasitəsi olan boru kəmərinin xidmət göstərməsi ilə bağlı əmələ gələn iqtisadi münasibətləri tənzimləyən hüquq normalarının sistemi başa düşülür. Beynəlxalq nəqliyyat hüququnda isə müvafiq institut beynəlxalq boru kəmərlər nəqliyyat hüququ adlanır [8].

Nəqliyyat hüququnun mənbələri. Nəqliyyat hüququnun əsas mənbə növü **normativ hüquqi aktlar** sayılır. Söhbət nəqliyyat münasibətlərinin tənzimlənməsinə həsr olunan normativ hüquqi aktlardan gedir; belə aktların sistemi nəqliyyat qanunvericiliyi adlanır. **Nəqliyyat qanunvericiliyi** dedikdə nəqliyyat xidməti göstərilməsi ilə bağlı əmələ gələn ictimai münasibətləri tənzim edən normativ hüquqi aktların sistemi başa düşülür [9].

Nəqliyyat qanunvericiliyinə, hər şeydən əvvəl, **qanunlar** daxildir. Söhbət ilk növbədə dövlətin əsas qanunu olan **Konstitusiyadan** gedir. Nəzərə almaq lazımdır ki, Konstitusiya bütün qanunvericilik sahələrinin, o cümlədən nəqliyyat qanunvericiliyinin normativ əsası və bazasıdır. Burada ifadə olunan bir sıra konstitusiya hüquqi göstəriş və müddəanın nəqliyyat hüququ üçün mühüm əhəmiyyəti vardır. Məsələn, Konstitusiyanın 94-cü maddəsinin 1-ci hissəsinə görə, Milli Məclis müxtəlif məsələlərə dair ümumi qaydalar müəyyənləşdirə bilər ki, nəqliyyat işi bu məsələlərdən biridir.

Nəqliyyat qanunvericiliyinə daxil olan qanunlar içərisində nəqliyyat hüququnun mənbəyi olmaq baxımından aşağıdakılar mühüm əhəmiyyətə malikdir: «Nəqliyyat haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu (1999-cü il), Azərbaycan Respublikasının Ticarət Gəmiçiliyi Məcəlləsi (2001-ci il), «Aviasiya haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu (2005-ci il), «Avtomobil nəqliyyatı haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu (2008-ci il), «Avtomobil yolları haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu (1999-cü il), «Yol hərəkəti

haqqında» Azərbaycan Respublikasının Qanunu (1998-ci il) və s.

Ölkənin ali iqtisadi qanunu – iqtisadi konstitusiyası sayılan Mülki Məcəllə haqqında ayrıca danışmaq lazımdır. **Mülki Məcəllə** nəqliyyat qanunvericiliyinin əsas aktlarından biridir; onun 842-ci–861-ci maddələri nəqliyyat daşıma xidməti göstərilməsi ilə bağlı münasibətlərin hüquqi tənzimlənməsinə həsr edilmişdir.

Nəqliyyat qanunvericiliyinə həm də **qanunqüvvəli aktlar** daxildir. Söhbət, hər şeydən əvvəl, qanunqüvvəli aktların əsas növü olan **Prezident fərmanlarından** gedir ki, onlar nəqliyyat fəaliyyəti ilə bağlı münasibətlərin tənzimlənməsində vacib rol oynayır. Məsələn, xüsusi razılıq (lisenziya) tələb olunan fəaliyyət növləri müvafiq siyahı ilə müəyyən edilir ki, həmin siyahı Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2 sentyabr 2002-ci il tarixli Fərmanı ilə təsdiq edilmişdir. Bu siyahıya həm də hava və dəniz nəqliyyatı ilə daşıma daxildir.

Nəqliyyat fəaliyyəti ilə bağlı münasibətlərin hüquqi tənzimlənməsində Nazirlər Kabinetinin qərarlarının da əhəmiyyəti böyükdür ki, həmin aktlar qanunqüvvəli aktlar sırasına aiddir. Məsələn, Nazirlər Kabineti özünün müvafiq qərarları ilə ayrı-ayrı nəqliyyat vasitələri ilə təhlükəli yüklərin daşınması qaydalarını təsdiq etmişdir: «Təhlükəli yüklərin dəniz nəqliyyatı ilə daşınması Qaydaları» (2000-ci il), «Təhlükəli yüklərin hava nəqliyyatı ilə daşınması Qaydaları» (2000-ci il), «Təhlükəli yüklərin avtomobil nəqliyyatı ilə daşınması Qaydaları» (2000-ci il), «Təhlükəli yüklərin dəmir yolu nəqliyyatı ilə daşınması Qaydaları» (2000-ci il) və s.

Bunlardan başqa, Nazirlər Kabineti həm də ayrı-ayrı nəqliyyat vasitələri ilə yük, sərnişin və baqaj daşınması qaydalarını təsdiq etmişdir. Məsələn, Nazirlər Kabineti özünün 2009-cu il 17 sentyabr tarixli 141 nömrəli qərarı ilə «Avtomobil nəqliyyatı ilə sərnişin və baqaj daşınması Qaydaları»nı təsdiq etmişdir; onun eyni tarixli 142 nömrəli qərarı ilə «Avtomobil nəqliyyatı ilə yüklərin daşınması Qaydaları» da təsdiq olunmuşdur və s. [10].

Nəqliyyat hüququnun mənbə növlərindən biri **beynəlxalq müqavilələrdir**. Söhbət Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrdən gedir. «Nəqliyyat haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanununun 2-ci maddəsinə görə, Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələr nəqliyyat qanunvericiliyinin tərkib hissəsidir. Nəqliyyat fəaliyyəti ilə bağlı münasibətlər həm də belə müqavilələrlə tənzimlənir. Nəqliyyat sahəsində bağlanan dövlətlərarası beynəlxalq müqavilələr **beynəlxalq nəqliyyat sazişləri** və ya **nəqliyyat konvensiyaları** adlanır [11]. Bağlanma formasına görə **çoxtərəfli** olan belə saziş və konvensiyalar vasitəsilə nəqliyyatın ayrı-ayrı növlərində yaranan iqtisadi münasibətlərin hüquqi tənzimlənməsi həyata keçirilir. Azərbaycan Respublikasının iştirakçısı olduğu bu kimi saziş və konvensiyalara misal kimi göstərmək olar: «Beynəlxalq hava daşımalarına aid bəzi qaydaların unifikasiyası üçün» Varşava Konvensiyası (1929-cu il), «Beynəlxalq Mülki Aviasiya haqqında» Çikaqo Konvensiyası (1944-cü il), «Beynəlxalq dəmir yolu ilə yük əlaqələri haqqında» Saziş (bu saziş Rusiya Federasiyası və MDB üzvü olan digər ölkələr

arasında həyata keçirilən beynəlxalq dəmir yolu daşımalarını tənzim edir) [12], «Beynəlxalq yük daşınması müqaviləsi haqqında» Cenevrə Konvensiyası (1956-cı il), «BYD kitabçası tətbiq edilməklə beynəlxalq yük daşımaları haqqında» Gömrük Konvensiyası (1959-cu il) və s. [13].

Nəqliyyat sahəsində iqtisadi münasibətlər həm də **ikiterəfli beynəlxalq nəqliyyat sazişləri (konvensiyaları)** ilə tənzimlənir. Azərbaycan Respublikası nəqliyyatın ayrı-ayrı növləri üzrə müxtəlif xarici ölkələrlə (məsələn, Türkiyə, Ukrayna, Gürcüstan, İran, Rusiya Federasiyası, Moldova, Latviya və digər dövlətlərlə) çoxsaylı ikitərəfli sazişlər bağlamışdır [14].

Qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrlə nəqliyyat qanunvericiliyi (qanun və qanunqüvvəli aktlar) arasında ziddiyyət yarana bilər. Belə halda beynəlxalq müqavilələrin müəyyənləşdirdiyi qaydalar tətbiq olunur.

Nəqliyyat hüququnun subyektləri. Nəqliyyat fəaliyyəti ilə bağlı yaranan ictimai münasibətlərin potensial (mümkün) iştirakçıları **nəqliyyat hüququnun subyektləri** adlanır. Nəqliyyat müəssisəsi nəqliyyat hüququnun əsas subyektidir. **Nəqliyyat müəssisəsi** dedikdə qanunvericiliyə və öz təsis sənədlərinə uyğun fəaliyyət göstərən, yük, sərnişin, baqaj və poçt daşımaları, nəqliyyat vasitələrinin saxlanması, texniki xidmət və təmir, yükləmə-boşaltma və liman xidmətləri göstərən hüquqi şəxs başa düşülür; onun əsas işi nəqliyyat sahəsində fəaliyyət göstərməkdən, yük və sərnişinlərin daşınmasını həyata keçirmək-

dən ibarətdir. **Nəqliyyat** isə Azərbaycan Respublikasının ərazisində müəyyən edilmiş qaydada dövlət qeydiyyatına alınmış daşınma vasitələridir ki, onların köməyi ilə yük və sərnişinlər təyinat yerinə çatdırılır. Nəqliyyatın əsas növləri aşağıdakılardır: 1) dəmir yolu nəqliyyatı; 2) avtomobil nəqliyyatı; 3) dəniz nəqliyyatı; 4) hava nəqliyyatı; 5) daxili su (çay) nəqliyyatı. Bundan, yəni nəqliyyat vasitələrindən asılı olaraq nəqliyyat müəssisələrinin də ayrıca növləri fərqləndirilir: 1) dəmir yolu nəqliyyatı müəssisəsi; 2) avtomobil nəqliyyatı müəssisəsi; 3) dəniz nəqliyyatı müəssisəsi; 4) hava nəqliyyatı müəssisəsi; 5) daxili su (çay) nəqliyyatı müəssisəsi.

Nəqliyyat vasitələrinə malik olan şəxs daşıyıcı adlanır. **Daşıyıcı** dedikdə haqqı ilə yük, sərnişin, baqaj və poçt daşımaları üzrə xidmətlər göstərən şəxs başa düşülür. Həm hüquqi, həm də fiziki şəxslər daşıyıcı funksiyasını yerinə yetirə bilərlər. Onlar daşıma xidməti göstərmək üçün, hər şeydən əvvəl, qanuni əsaslarla nəqliyyat vasitələrinə malik olmalıdırlar. Qanuni əsaslar isə bunlardır: mülkiyyət hüququ, icarə hüququ və s. Məsələn, daşıyıcı öz mülkiyyətində olan nəqliyyat vasitəsindən istifadə edərək daşıma fəaliyyəti ilə məşğul ola bilər. Daşıyıcı funksiyasını yerinə yetirən şəxs həm də başqasının mülkiyyətində olan nəqliyyat vasitəsini icarəyə götürüb, daşıma xidməti göstərə bilər və s.

Nəqliyyat fəaliyyəti ilə bağlı münasibətlərdə subyekt qismində həm də müştəri çıxış edir. Odur ki, müştəri nəqliyyat hüququnun subyektı sayılır. **Müştəri** dedikdə nəqliyyatdan istifadə edən şəxs başa düşülür

ki, həmin şəxs nəqliyyatın göstərdiyi xidmətin istehlakçısıdır. Həm yük sahibi (yükgöndərən), həm yükalan, həm də sərnişin qismində müştərilər nəqliyyat münasibətlərində iştirak edə bilirlər; müştərinin həmçinin icarəçi kimi nəqliyyatdan istifadə etməsi də mümkündür.

Mülkiyyət formasından asılı olaraq nəqliyyat müəssisələrinin üç növü fərqləndirilir: 1) dövlət nəqliyyat müəssisəsi; 2) bələdiyyə nəqliyyat müəssisəsi; 3) xüsusi (özəl) nəqliyyat müəssisəsi. Bütün nəqliyyat mülkiyyətçiləri bərabər hüquqlara malikdir. Müdafiə olunmaq məsələsində onlardan heç birinə üstünlük verilmir; əksinə, nəqliyyat qanunvericiliyi bütün nəqliyyat mülkiyyətçilərinin eyni səviyyədə müdafiə olunmasını müəyyənləşdirir.

Nəqliyyat müəssisəsi və daşıyıcı nəqliyyat hüququnun elə subyektlərindəndir ki, onlar bilavasitə nəqliyyat fəaliyyəti ilə məşğul olurlar. Lakin nəqliyyat hüququnun subyektləri təkcə bunlarla, yəni bilavasitə nəqliyyat fəaliyyəti ilə məşğul olan şəxslərlə məhdudlaşmır. Belə ki, nəqliyyat sahəsində dövlət tənzimlənməsi həyata keçirilir. Bu zaman **Azərbaycan Respublikası (dövlət)** nəqliyyat hüququnun subyekt qismində çıxış edir. Düzdür, nəqliyyat sahəsində dövlət tənzimlənməsi ilə bağlı münasibətlərdə dövlət bilavasitə özü iştirak etmir. Nəqliyyat münasibətlərində subyekt qismində, məsələn, **Nəqliyyat, Rabitə və Yüksək Texnologiyalar Nazirliyi** çıxış edir ki, bu, mərkəzi icra hakimiyyəti orqanlarından biridir.

Nəqliyyat sahəsində həm də dövlət idarəetməsi həyata keçirildiyi halda Azərbaycan Respublikası (dövlət) nəqliyyat hü-

ququnun subyekt kimi tanınır. «Nəqliyyat haqqında» Azərbaycan Respublikası Qanununun 6-cı maddəsi nəqliyyat sahəsində dövlət idarəetməsinin əsas vasitələrini müəyyənləşdirir.

Nəqliyyat hüququnun prinsipləri. Nəqliyyat hüququ öz funksiyalarını özünəməxsus prinsiplər əsasında həyata keçirir və yerinə yetirir. **Nəqliyyat xidmətinin müqavilə əsasında istehlak olunması prinsipi** bu prinsiplərdən biridir. Adıçəkilən prinsipə görə, müştəri, yəni yükgöndərən, yükalan və sərnişin nəqliyyat vasitələrindən müqaviləyə uyğun istifadə edir. Söhbət nəqliyyat müqavilələrindən gedir; nəqliyyat müqavilələri isə daşıyıcı və müştəri arasında bağlanır [15]. Bu müqavilələr daşıma şərtlərini və digər məsələləri müəyyənləşdirir.

Nəqliyyat fəaliyyətinin dövlət tənzimlənməsi prinsipi də nəqliyyat hüququnun prinsipləri sırasına aiddir. Bu prinsip iqtisadi hüququn iqtisadiyyatın dövlət tənzimlənməsi kimi sahəvi prinsipinin nəqliyyat sahəsində ifadə olunmasıdır. Axı nəqliyyat iqtisadiyyatın sahələrindən biridir. Nəqliyyat sahəsində dövlət tənzimlənməsi hüquqi təminat, vergi qoyma, maliyyələşdirmə, qiymət qoyma, investisiya və vahid elmi-texniki siyasətin həyata keçirilməsi vasitəsi ilə yerinə yetirilir.

Nəqliyyat müəssisələrinin təsərrüfat fəaliyyətinə müdaxilənin yolverilməzliyi prinsipi nəqliyyat hüququnun əsaslandığı prinsiplərdən biridir. Bu prinsipə görə, dövlət hakimiyyət və bələdiyyə orqanları nəqliyyat müəssisələrinin iqtisadi-təsərrüfat fəaliyyətinə qarışa bilməzlər. Nəqliyyat müəssisələrinin həmçinin qanunla onların fəaliyyətinə aid edilməyən işlərin görü-

məsinə məcbur edilmələrinə yol verilmir. Dövlət və bələdiyyə orqanları yalnız qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş hallarda nəqliyyat müəssisələrinin iqtisadi-təsərrüfat fəaliyyətinə müdaxilə edə bilirlər.

Nəqliyyat hüququ həm də belə bir prinsipdən çıxış edir ki, **bütün nəqliyyat müəssisələrinin iqtisadi-təsərrüfat fəaliyyətinin həyata keçirilməsi üçün bərabər şərait təmin edilir.** Bu prinsipə görə, mülkiyyət növündən (formasından) asılı olmayaraq dövlət, bələdiyyə və xüsusi (özəl) nəqliyyat müəssisələrinə öz iqtisadi-təsərrüfat fəaliyyətini həyata keçirməkdən ötrü eyni cür şərait yaradılır və onlardan hər hansı birinə üstünlük verilmir.

Bunlardan başqa, nəqliyyat hüququ **digər prinsiplər** də müəyyənləşdirir: nəqliyyatın təhlükəsizliyinin təmin edilməsi prinsipi, nəqliyyat məsələləri ilə bağlı dövlətin iqtisadi maraqlarının qorunması prinsipi, nəqliyyat müəssisələrinin və nəqliyyat xidməti istehlakçılarının qanuni mənafe və hüquqlarının müdafiəsi prinsipi, nəqliyyat xidmətləri bazarında nəqliyyat kompleksinin fəaliyyətinin səmərəliliyinin artırılması prinsipi, nəqliyyat kompleksinin təhlükəsiz, effektiv və ahəngdar işinin təmin edilməsi prinsipi, nəqliyyatda inhisar fəaliyyətinin məhdudlaşdırılması prinsipi, rəqabətin inkişafı üçün zəruri tədbirlərin görülməsi prinsipi və s.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısı:

1 Allahverdiyev S.S. Nəqliyyat müqavilələri (nəqliyyat qanunvericiliyinin elmi-praktiki kommentariyası). I hissə. Bakı, 2005, s.3; Əliyev E.Ə. Nəqliyyat hüququnun əsasları. Dərs vəsaiti. Bakı, 2004, s.7; Əliyev E.Ə.

Azərbaycan Respublikasının nəqliyyat hüququ. Dərslik. Bakı, 2011, s.31.

- 1 Avropa hüququ. Dərslik E.Ə.Əliyevin ümumi redaktəsi ilə. Bakı, 2016, s. 479.
- 2 Avdokuşin E.F. Mejdunarodnie gkonomiçeskie otnoşeniə. M., 1999, s.82.
- 3 Karro D., Jöyar P. Mejdunarodnoe gkonomiçeskoe pravo. Uçebnik. M., 2002, s.264-265.
- 4 Xidmət ticarətinin beynəlxalq-hüquqi tənzimlənməsi barədə ətraflı bax: Əliyev E.Ə. Beynəlxalq iqtisadi hüquq. Dərslik. Bakı, 2016, s.365-372.
- 1 Məsələn, bax: Əliyev E.Ə. Beynəlxalq iqtisadi hüquq. Dərslik. Bakı, 2016, s.520; Mejdunarodnoe publiçnoe pravo. Uçebnik Otv. red. K.A.Bekəşev, M., 2009, s.530; Mejdunarodnoe pravo. Uçebnik Pod red. A.Ə.Kapustina. M., 2008, s. 516; Birökov P.V. Mejdunarodnoe pravo. Uçebnoe posobie. M., 2006, s. 632; Mejdunarodnoe pravo. Uçebnik Otv. red. Q.V. İqnatenko, O.İ.Tiunov. M., 2009, s.699 və b.
- 1 Əliyev E.Ə. Beynəlxalq iqtisadi hüquq. Dərslik. Bakı, 2016, s. 518.
- 2 Əliyev E.Ə. Beynəlxalq nəqliyyat hüququ. Dərslik. Bakı, 2013, s. 440-472.
- 1 Allahverdiyev S.S. Nəqliyyat müqavilələri (nəqliyyat qanunvericiliyinin elmi-praktiki kommentariyası). I hissə. Bakı, 2005, s. 28.
- 1 AR QT. Bakı, 2009, № 9, maddə 745, 746.
- 2 Əliyev E.Ə. Beynəlxalq iqtisadi hüquq. Dərslik. Bakı, 2016, s.523.
- 1 Həmin saziş barədə daha ətraflı: Əliyev E.Ə. Beynəlxalq daşımaların hüquqi tənzimlənməsi. Dərs vəsaiti. Bakı. 2008, s. 533.
- 2 Bu sazişlər barədə daha ətraflı: Əliyev E.Ə. Azərbaycan Respublikasının nəqliyyat hüququ. Dərslik. Bakı, 2011, s. 99-107 və s.
- 3 Azərbaycan Respublikasının iştirakçısı olduğu beynəlxalq müqavilələr barədə daha ətraflı: Əliyev E.Ə. Beynəlxalq nəqliyyat hüququ. Dərslik. Bakı, 2013, s. 172, 219, 309, 417 və s.
- 1 Nəqliyyat müqavilələri barədə daha ətraflı: Allahverdiyev S.S. Nəqliyyat müqavilələri (nəqliyyat qanunvericiliyinin elmi-praktiki kommentariyası). I hissə. Bakı, 2005, s.11.

